

КОЛГОСПНОЇ СИСТЕМИ.

- 1 Марьяхин Г. Очерки истории налогов с населения в СССР. - М., 1964. - С. 219.
- 2 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). - Ф. 1, оп. 23, спр. 1017. - Арк. 112.
- 3 Із архівів ВУЧК - ГПУ - НКВД - КГБ. - 1994. - №1. - С. 160.
- 4 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 320. - Арк. 270.
- 5 Зима В. "Второе раскулачивание" (Аграрная политика конца 40-х - начала 50-х годов) // Отечественная история. - 1994. - №3. - С. 115.
- 6 Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО). -Ф. 5036, оп. 4. - Спр. 352. -Арк. 17.
- 7 Там само.
- 8 ДАЧО. - Ф. 84, оп. 8. - Спр. 6. - Арк. 20.
- 9 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 23, спр. 1029. - Арк. 5
- 10 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 320. - Арк. 215.
- 11 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 178. - Арк. 7.
- 12 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 320. - Арк. 277.
- 13 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 23, спр. 1592. - Арк. 14.
- 14 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 23, спр. 1592. - Арк. 31.
- 15 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 320. - Арк. 125.
- 16 ДАЧО. - Ф. 2634, оп. 7. - Спр. 35. - Арк. 56.
- 17 ДАЧО. - Ф. 2634, оп. 7. - Спр. 62. - Арк. 49.
- 18 ДАЧО. - Ф. 69, оп. 15. - Спр. 13. - Арк. 58.
- 19 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 23, спр. 1592. - Арк. 34.
- 20 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 23, спр. 1592. - Арк. 167.
- 21 З архіву автора.
- 22 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 23, спр. 1592. - Арк. 212.
- 23 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 318. - Арк. 78.
- 24 ЦДАГО України. - Ф. 1, оп. 30, спр. 616. - Арк. 52.

**Доманова Г.С. (Чернігів)**

## **ДОКУМЕНТАЛЬНІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ**

Протягом тривалого часу Чернігів жив за приписами

магдебурзького права, наданого місту польським королем Сигізмундом III у 1623 р. Відтак тут існував орган станового міщанського самоврядування — магістрат, який опікувався міським господарством, фінансами, судочинством і правопорядком. Діяльність Чернігівського магістрату досі не стала об'єктом спеціального дослідження, що зумовлює наявність численних “білих плям” в історії міста.

Слід зауважити, що архів Чернігівського магістрату неодноразово потерпав від руйнівних пожеж. Зокрема, надзвичайної шкоди центру міста заподіяли пожежі 1718 і 1750 рр., у полум'ї яких загинули старовинні акти. У фонді Чернігівського магістрату, що нині зберігається у Центральному державному історичному архіві України в Києві, зосереджені документи другої половини XVIII ст.

Важливу групу джерел з історії Чернігівського магістрату становлять привілеї польських королів Сигізмунда III, Владислава IV і Яна Казимира, грамоти російських царів Олексія Михайловича і Петра Олексійовича, універсали гетьманів Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, Я. Сомка, І. Брюховецького, Д. Многогрішного, І. Самойловича, І. Мазепи, П. Полуботка, І. Скоропадського, Д. Апостола, які дійшли до нас здебільшого у копіях і були опубліковані протягом XIX — XX ст. Вони визначали не тільки правове поле, в якому функціонував магістрат, але й межі міста, підвладні йому села, ґрунти, озера й млини<sup>1</sup>.

Статистично-описові джерела другої половини XVII — XVIII ст. містять передусім відомості про топографію старого Чернігова, міське господарство, соціальний склад населення, що перебувало під юрисдикцією магістрату. Якщо подвірний перепис 1666 р., Генеральне слідство про маєтності 1729-1730 рр., ревізії 50-60-х рр. XVIII ст., Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр. мали суто утилітарне, передусім фіскальне

призначення, то статистично-топографічні описи 70-80-х рр. XVIII ст. були підсумком всебічного вивчення регіону на підставі наукових методик. Це позначилось на характері та змісті інформації про становище міста й діяльність Чернігівського магістрату<sup>2</sup>.

Доволі повне уявлення про життя городян і функції органів міщанського самоврядування дозволяють скласти так звані актові книги міських урядів. На жаль, актові книги Чернігівського магістрату не збереглися, але витяги з них — духівниці, купчі, обмінні, заставні та дарчі записи на ґрунти, млини, будинки та інше нерухоме майно — в різний час були опубліковані на сторінках місцевої періодики заходами істориків та краєзнавців П. Єфименка, О. Шишацького-Ілліча, М. Білозерського, Г. Милорадовича, О. Лазаревського та ін.<sup>3</sup>

Окрему групу джерел являють собою численні скарги магістрату та міщанської громади міста, пов'язані з наступом козацької старшини на їхні права і привілеї. Вони адресувались головним чином царському та гетьманському урядам і спричинили появу низки оборонних грамот і універсалів. Городяни скаржились на зловживання урядовцями владою, захопленням ними міської земельної власності, брутальне поводження і відкрите насильство. Ситуація особливо загострилась за гетьманування К. Розумовського, коли чернігівський вїйт К. Каневський благав ясновельможного вгамувати полковника І. Божи́ча. Він, зокрема, зазначав: “По силе милостивейшим монаршим указам приезжие люди разных владельцев козаких и мирских от постоев не уволены, и по силе высокомонарших же и в народе опубликованных печатных указов, переходим и на...квартирах состоящим армейских и гарнизонных полков штаб унтер офицерам и рядовым велено отводитъ обывательские дома в постой от магистрату, полковник же Черниговский и Полковая Черниговская канцелярия Черниговскому магистрату в

таковом отводе квартир чинит немалое препятствие и помешательство приказывая отводит дома мещанские, а других разного звания людей приезжие и протчие дома в городе и за городом охраняют и в такой постой не допускают”<sup>4</sup>. Війт сповіщав і про те, що за наказом полковника було вчинено напад на будинок магістрату: “произломав ворота, те заготовленние по силе же его полковничей инструкции лошади иные побрали, а другие по разгоняли; а после того неудоволясь он господин полковник тем причинением дому магистратовому гвалтом, в единую народу обиду велел в городе, веджаючим никого из города з лошадьми не выпускать, почему многих людей, а при том и магистратовых лошадей так на корм, яко и до води з города не выпускано”<sup>5</sup>.

За цих обставин гетьманський уряд мусив маневрувати, намагаючись владнати взаємини між Чернігівським магістратом і полковою канцелярією, але повністю розв’язати суперечності так і не вдалося.

Значну специфіку мають матеріали магістратського діловодства, які проливають світло на процедуру обрання та коло обов’язків війта, бурмистрів, райців, канцелярських службовців. Цікаві біографічні відомості про них містять зокрема, атестати, які одержували посадовці після закінчення терміну міської служби. Так, райця І. Бардадим 1738 р. “вступил в такову службу и перво время прежде бывшой турецкой войны по определению сего магистрата был в разных комиссиях как и то в оном 738 году в одной в зборе с бунчуковым товарищем Миклашевским на войска ея императорского величества провианта... в 745 году в приеме молотьбы... 749 в сотне Полковой зборщиком разных сборов... 752 году выбран и определен райцею в яком звании находясь по настоящий 781 год исправляя разные мне поручаемые должности, в коем числе производил на разные полки порции и рации, принимал собранные было в разных местах за казенную

соль деньги и с оных расход держал и имел по магистрату присутствии чрез якое все время вел себя чесно”<sup>6</sup>.

Таким чином, попри прикрі втрати, наявні документальні джерела з історії Чернігівського магистрату достатньо репрезентативні, що уможливило комплексне вивчення його діяльності протягом другої половини XVII — XVIII ст.

---

<sup>1</sup> Сведения о находящихся в городском магистрате грамотах, универсалах и прочем // Черниговские губернские ведомости (далі — ЧГВ). — 1852. - №23. — С. 247-248; Василенко Н. П. Генеральное следствие о маентностях Черниговского полка 1729-1730 гг. — Чернигов, 1892. — С. 352-362; Экстракт из указов, универсалов и учреждений... 1788 года. — Чернигов, 1902. — С. 193-198; Рукописи Черниговской городской думы // Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV археологического съезда в г. Чернигове. — Чернигов, 1908. — С. 65-112; Гроховецький Д. Документи до історії м. Чернігова // Україна. — 1927. — Кн. 3. — С. 109-111; Чернигову 1300 лет. Сборник документов и материалов. — К., 1990. — С. 34-38; Корпус магдебурзьких грамот українським містам: два проекти видань 20х-40х років ХХ століття. — Київ, 2000. — С. 45-75.

<sup>2</sup> Переписна книга Чернігова 1666 р. / Підготовка до друку, передмова та примітки О. Коваленка, С. Мельника і В. Сапона // Сіверянський літопис. — 1997. - №3. — С. 167-181; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. — Ф. 204. — Спр. 32; Центральний державний історичний архів України в Києві (далі - ЦДАУК). — Ф. 1673. — Оп. 2. — Спр. 28, 17, 62.

<sup>3</sup> Акты юридические // ЧГВ. — 1854. - №36. — С. 249-250; Материалы // ЧГВ. — 1857. - №18. — С. 149; Юридические акты // ЧГВ. — 1859. - №24. — С. 168-170; №26. — С. 182-184; №34. — С. 262-263; Из архива графа Милорадовича // ЧГВ. — 1889. - №53; Купча на половину рудні Неданчицької, яку продав Максим Лейба вйтові Чернігівському Григорію Яхимовичу. 30 січня 1669. // Записки історично-філологічного відділу УАН. — К., 1923. — Кн. 2-3. — С. 3-5.

<sup>4</sup> ЦДАУК. — Ф. 1673, оп. 2, спр. 6. — Арк. 57, 69.

<sup>5</sup> Там само. — Арк. 16 зв.

<sup>6</sup> ЦДАУК. — Ф. 1673, оп. 2, спр. 95. — Арк. 293.